

MIECZYSLAW PRZEDPELSKI, STANISLAW SMOLIŃSKI

ROZWÓJ PRZEMYSŁU W POLSCE LUDOWEJ

Rozwój przemysłu w minionym ćwierćwieczu Polski Ludowej wiązał się ściśle z przebudową ogólnogospodarczą i społeczną kraju. Przemysł stał się bowiem ekonomiczną podstawą ustroju socjalistycznego i narzędziem przebudowy pozostałych działów gospodarki narodowej. Nacjonalizacja wielkiego i średniego przemysłu pozwoliła uruchomić źródła finansowania rozwoju gospodarki, tj. źródła akumulacji środków na cele uprzemysłowienia kraju. Dała państwu do dyspozycji zyski płynące z gestii nad tym przemysłem i umożliwiła zakumulowanie dużej ich części z przeznaczeniem przede wszystkim na inwestycje — budowę nowych zakładów i rozbudowę istniejących. Przez wejście zaś na drogę socjalistycznego rozwoju uzyskano jednocześnie oparcie w pomocy innych państw socjalistycznych. Współpraca z krajami socjalistycznymi pozwoliła skutecznie oprzeć się polityce embarga, wpływom zagranicznych monopolów i kapitału międzynarodowego, zagrażającego interesom narodowym i polityki gospodarczej Polski¹.

Występująca po II wojnie światowej szczególna dysproporcja pomiędzy zasobami siły roboczej i majątku produkcyjnego nie pozwalała na odpowiednie wykorzystanie zasobów pracy żywej². Uwzględnienie zatem konkretnych warunków społeczno-gospodarczych wymagało takiej rozbudowy bazy produkcyjnej, która umożliwiałaby z kolei szybkie rozwijanie frontu inwestycyjnego³. Wypada przy tym zaznaczyć, że na skutek przyczyn obiektywnych i subiektywnych, które dalej zostaną przedstawione, wielką rolę w rozwoju przemysłu w Polsce Ludowej spełniały przede wszystkim czynniki ekstensywne, jak wzrost zatrudnienia i nakładów inwestycyjnych.

W latach 1946 - 1969 przeznaczono na przemysł bardzo znaczne nakłady

¹ Por. A. Karpiński, *Od gospodarki rolniczej do gospodarki przemysłowej*, [w:] *25 lat gospodarki Polski Ludowej*, pr. zbior. pod red. K. Secomskiego, Warszawa 1969, s. 89.

² Por. O. Lange, *Niektóre problemy planowania gospodarczego w krajach nierozwiniętych*, [w:] *Pisma ekonomiczne i społeczne 1930-1960*, Warszawa 1961, s. 207.

³ Por. A. Karpiński, op. cit., s. 57.

inwestycyjne, wyrażające się w cenach z 1961 r. kwotą ponad 880 mld złotych. Stosunkowo najwięcej środków inwestycyjnych przekazano na rozbudowę przemysłu paliw, zwłaszcza górnictwa węgla kamiennego, który w pierwszym okresie był głównym bogactwem Polski, a jego eksport stanowił zasadnicze źródło sfinansowania importu maszyn i urządzeń dla potrzeb dalszego rozwoju przemysłu. Kolejne miejsce w nakładach inwestycyjnych na przemysł przypadło przemysłowi maszynowemu, od którego pośrednio zależał cały wzrost gospodarczy kraju, oraz hutnictwu, od którego w konsekwencji zależał rozwój przemysłu maszynowego⁴.

Przyjęta w 1948 r. strategia uprzemysłowienia kraju okazała się słuszną i wysoce skuteczną, aczkolwiek, szczególnie w latach początkowych, doprowadzała do okresowych dysproporcji w zakładanym rozwoju gospodarczym kraju. Względnie intensywny, ale niezwykle trudny okres uprzemysłowienia przypadł na pierwsze lata planu sześcioletniego (1950 - 1953). W okresie tym przede wszystkim zatrudnienie stało się głównym czynnikiem rozwoju produkcji przemysłowej⁵. Szczególną przy tym wagę przywiązywano do rozbudowy przemysłu ciężkiego, m. in. bazy hutniczej, niezbędnej dla szybkiego rozwoju całej gospodarki narodowej. Chodziło bowiem o to, że w warunkach występującego wówczas w kraju ogólnego deficytu dóbr inwestycyjnych można było zakładać rozwój inwestycji tylko na taką skalę, na jaką pozwalała krajowa produkcja tych dóbr⁶. Przeszło 4/5 nakładów inwestycyjnych przeznaczono w okresie planu 6-letniego na przemysł ciężki. Powstało w tym czasie szereg nowych gałęzi przemysłu, szczególnie maszynowego. Opanowanych zostało wiele nieznanych przedtem technologii produkcji. Produkcja globalna już w latach 1950 - 1953 wzrosła niemal dwukrotnie. W okresie planu sześcioletniego wystąpiły jednocześnie objawy jednostronności rozwoju i dysproporcje między rozwojem przemysłu i rolnictwa oraz przemysłem środków produkcji i przedmiotów spożycia.

Patrząc z perspektywy minionych lat wypada stwierdzić, że okres dalszy, szczególnie lata 1954 - 1958, wiązały się z jednej strony z utrwalaniem osiągnięć początkowego okresu uprzemysłowienia, z drugiej zaś strony charakteryzowały się nadal szybkim uprzemysłowieniem. Niewątpliwie metody osiągnięcia zamierzonych celów uległy jednak zmianie⁷. Starano się przede wszystkim zlikwidować i wyrównać poprzednio po-

⁴ Por. A. Karpiński, op. cit., s. 91.

⁵ Por. Z. Knyziak, *Czynniki wzrostu produkcji przemysłowej w Polsce 1950 - 1960*, Warszawa 1964, s. 78 i n.

⁶ Por. A. Karpiński, op. cit., s. 60; A. Karpiński i J. Pajestka, *Ogólne zagadnienia rozwoju gospodarczego*, [w:] *Polityka gospodarcza Polski Ludowej*, cz. I, Warszawa 1962, s. 129, oraz A. Karpiński, *Dwudziestolecie 1944 - 1964 w rozwoju gospodarczym*, Warszawa 1964, s. 38 i n.

⁷ Por. A. Karpiński, *Od gospodarki rolniczej...*, op. cit., s. 64; J. Rutkowski, *Problemy rozwoju społeczno-ekonomicznego Polski Ludowej*, Warszawa 1967, s. 110 i n.

wstałe dysproporcje oraz zwiększyć nakłady na niedoinwestowane gałęzie produkcji wyrobów konsumpcyjnych dla potrzeb rynku wewnętrznego i ludności⁸.

Lata 1954 - 1958 charakteryzowały się w porównaniu z okresem poprzednim stosunkowo szybszym wzrostem produkcji środków konsumpcji. Warto przy tym zwrócić uwagę, że jednocześnie osiągnięto znaczny wzrost pokrycia zapotrzebowania na maszyny i urządzenia inwestycyjne produkcją własnego przemysłu. W 1958 r. produkcja przemysłowa przekroczyła prawie sześciokrotnie poziom z 1938 r. i była około 2,8-krotnie wyższa niż w 1950 r.⁹

Na bilans powojennego rozwoju przemysłu składa się również rozbudowa bazy surowcowej. W latach 1950 - 1958 wykorzystano główne rezerwy w przemyśle wydobywczym i handlu zagranicznym dla maksymalnego rozwoju przemysłu przetwórczego. Palącą koniecznością stało się wówczas odpowiednie zaopatrzenie w surowce i półfabrykaty do produkcji, limitowało ono bowiem dalszy rozwój przemysłu przetwórczego¹⁰. Podjęcie dalszych inwestycji wiąże się z odkryciami geologicznymi z lat 1950 - 1958, które umożliwiły, przy dalszym rozwoju przemysłu, wzmocnienie jego bazy surowcowej i paliwowo-energetycznej. Odnosi się to głównie do nowych złóż węgla brunatnego, rafinerii w Płocku, kombinatu siarkowego w Tarnobrzegu oraz pokładów miedzi w rejonie legnicko-głogowskim. Wydobyte rud siarki z 147 tys. ton w 1960 r. wzrasta do 2,9 mln ton w 1968 r., węgla gazowego i koksującego z 9,4 mln ton w 1946 r. do 30,4 mln ton w tymże 1968 r., węgla brunatnego w tym samym okresie z 1,5 mln ton do 26,9 mln ton. Postęp w wydobywaniu węgla brunatnego jest szczególnie w latach 1958 - 1965, kiedy wydobyte to wzrasta trzykrotnie. Umożliwione zostaje w ten sposób znaczne zwiększenie udziału energii elektrycznej wytwarzanej w oparciu na węglu brunatnym, tańszym w eksploatacji od węgla kamiennego¹¹. W tym czasie wzrastają także znaczne zdolności eksportowe polskiego przemysłu i jego ekspansja na rynkach zagranicznych.

Ogólnie biorąc, lata 1950-1965 charakteryzują się rozwojem przemysłu ciężkiego i przede wszystkim wzrostem ilościowym produkcji. Późniejszy zaś okres, po 1965 r., wyróżnia się obok dotychczasowych tendencji wzrostu ilościowego, także zwróceniem większej uwagi na nowoczesność i jakość produkcji¹².

Obecna struktura przemysłu w porównaniu z pierwszym okresem gos-

⁸ Por. Z. Knyziak, op. cit., s. 88 - 89.

⁹ Por. A. Karpiński, *Od gospodarki rolniczej...*, op. cit., s. 66.

¹⁰ Por. A. Karpiński, *ibidem*, s. 67.

¹¹ Por. W. Kawalec, *Ogólnokrajowy i regionalny rozwój gospodarki PRL w 25 le--u*, Materiały na Konferencję Naukową 25-lecia PRL, Wrocław 1969, s. 13.

¹² Por. A. Karpiński, *Od gospodarki rolniczej ...*, op. cit., s. 70; K. Secomski, *O nowoczesne kierunki gospodarki polskiej*, *Ekonomista* 1969, nr 1, s. 43.

podarowania w Polsce Ludowej uległa daleko idącej zmianie. W produkcji przemysłowej wysunął się na pierwsze miejsce, tak pod względem wielkości zatrudnienia jak i produkcji, przemysł maszynowy. Obok niego znaczny udział wykazują również przemysł chemiczny i energetyka, a więc rodzaje wytwórczości technicznej całej gospodarki. Powstały one niemal wszystkie w Polsce Ludowej i do jej dalszego rozwoju wybitnie się przyczyniają¹³.

Charakteryzując najważniejsze zmiany w strukturze gałęziowej przemysłu można stwierdzić, że przemysł maszynowy i chemiczny (łącznie z gumowym) dawały w 1950 r. zaledwie 12% ogólnej produkcji globalnej przemysłu, a w 1968 r. dają już 40% produkcji globalnej. Jest to zmiana o charakterze jakościowym. Dalszą znamienną stanowi systematyczny, aczkolwiek powolny spadek udziału produkcji hutniczej — z 15,3% w 1947 r. do 9,1% w 1968 r. Przyczyną tego jest niewątpliwie coraz bardziej racjonalne wykorzystanie wyrobów tych gałęzi przemysłu, a także znaczny postęp w technologii przetwarzania metali¹⁴.

Znaczej ewolucji ulega również udział produkcji globalnej przemysłu lekkiego i spożywczego. Gałęzie te wytwarzały w 1950 r. prawie 50% produkcji globalnej całego przemysłu, a w 1968 r. udział ich wynosił już tylko 30%. Obniżka ta jest w zasadzie zgodna z ogólnoswiatowymi tendencjami przemian strukturalnych krajów wchodzących na drogę rozwoju gospodarczego¹⁵. W miarę rozwoju uprzemysłowienia i nowych rodzajów wytwórczości wyraźnemu zmniejszeniu ulega również produkcja globalna przemysłu paliw, bo z 23,5% w 1947 r. do 8,0% w 1968 r.

Kierując się podziałem przemysłu na wydobywczy i przetwórczy wypada także stwierdzić znaczne różnice w rozwoju obu rodzajów przemysłu. Mianowicie w porównaniu do 1950 r. produkcja globalna przemysłu wydobywczego wzrosła w 1968 r. dwukrotnie, przemysłu zaś przetwórczego prawie siedmiokrotnie. Przyjmując zaś podział na przemysł środków produkcji i przedmiotów spożycia można zauważyć znaczną tendencję wzrostu przemysłu, grupy A, tzn. środków wytwarzania, przy oczywiście zmniejszającym się udziale grupy B — przedmiotów spożycia. Tak więc w 1947 r. na grupę A przypadało 54,2% produkcji globalnej przemysłu, a w 1968 r. prawie 65,0%¹⁶. Przedstawionym wyżej zmianom strukturalnym przemysłu towarzyszyła techniczna koncentracja produkcji, a więc przeobrażenia zmierzające do powstawania dużych zakładów przemysłowych, pozwalające czerpać korzyści ekonomiczne z dużej skali produkcji. Przyjmując jako miarę koncentracji produkcji przemysłowej wzrost liczby większych przedsiębiorstw można stwierdzić, że w okresie lat 1960 -

¹³ J. Fierla, *Przemysł*, [w:] *Struktura przestrzenna gospodarki narodowej*. Warszawa 1969, s. 129 i n.

¹⁴ Por. W. Kawalec, op. cit., s. 12.

¹⁵ Ibidem, s. 13.

¹⁶ Ibidem, s. 14.

- 1968 liczba uspołecznionych przedsiębiorstw przemysłowych zmniejszyła się z 6815 do 5854. Równocześnie wzrosły znacznie odsetki przedsiębiorstw, zatrudniających ponad 500 pracowników¹⁷. Według stanu na koniec 1965 r. 36,5% ogólnej liczby zakładów przemysłowych stanowiły zakłady nowe, 9,9% zakłady odbudowane i 53,6% zakłady stare. Ogólna wartość nowych środków trwałych znajdujących się w zakładach nowych, jak i rozbudowanych, stanowiła w 1965 r. około 63% wszystkich środków trwałych w przemyśle.

W ciągu 25 lat Polski Ludowej zmienił się wpływ i zakres oddziaływania przemysłu oraz jego rola w gospodarce narodowej. Było to możliwe dzięki zabezpieczeniu warunków niezbędnych dla rozwoju tego działu gospodarki. Powstała bowiem podstawa dzięki której przemysł, podobnie jak w wielu innych krajach, był najbardziej dynamicznie rozwijającym się działem gospodarki narodowej. W latach 1950 - 1969 produkcja globalna przemysłu wzrosła 6,4-krotnie, natomiast produkcja globalna rolnictwa wykazała tylko 1,7-krotny wzrost¹⁸. Bardziej dynamiczny rozwój przemysłu wśród europejskich krajów demokracji ludowej wykazywały jedynie Bułgaria i Rumunia. O wiele niższą dynamikę przyrostów produkcji przemysłowej obserwuje się w tym czasie w kapitalistycznych krajach zachodniej Europy. Przyjmując za podstawę średnioroczne tempo przyrostu produkcji przemysłowej okazuje się, że w latach 1951 - 1967 wynosiło ono w Polsce Ludowej 10,9%, gdy tymczasem w Czechosłowacji, Niemieckiej Republice Demokratycznej i na Węgrzech około 9,0%. W krajach kapitalistycznych zachodniej Europy było ono zróżnicowane (Włochy — 8,4%, Francja — 5,4% oraz Anglia i Belgia około 3,0%), zaś we wszystkich krajach świata wynosiło ono przeciętnie 6,5%¹⁹. Interesujące oka-

Tabela 1
Roczne przyrosty produkcji w niektórych działach gospodarki
w Polsce Ludowej — w %

Lata	Przemysł	Budownictwo	Rolnictwo	Leśnictwo
1961	+10,3	+ 3,9	+12,9	+2,1
1962	+ 8,5	+ 5,7	-19,4	+1,0
1963	+ 5,5	+ 4,4	+10,6	+2,0
1964	+ 9,3	+ 8,6	+ 0,9	+1,0
1965	+ 9,0	+ 5,0	+ 5,2	-0,2
1966	+ 7,4	+ 9,5	+ 4,7	+2,0
1967	+ 7,7	+14,0	- 1,1	0,0
1968	+ 9,3	+ 9,0	+ 9,0	+1,0

Źródło: Rocznik Statystyczny GUS, 1969, s. 87.

¹⁷ Por. W. Kawalec, op. cit., s. 14.

¹⁸ Por. Rocznik Statystyczny GUS 1969, s. 40, 43.

¹⁹ N. Świdzińska, *Polska 1944-1969, Fakty i liczby*, Warszawa 1969, s. 86.

zuje się także porównanie rocznych przyrostów produkcji w przemyśle i innych działach produkcji materialnej.

Z liczb zawartych w tabeli 1 wynika, że tempo rozwoju produkcji przemysłowej w Polsce Ludowej w latach 1961 - 1968 w porównaniu z wytwórczością materialną innych działów gospodarki narodowej było najbardziej wyrównane. W okresie istnienia Polski Ludowej cała produkcja przemysłowa nie uległa ani w jednym roku obniżeniu, a średni roczny jej przyrost w latach 1960 - 1968 ukształtował się na poziomie około 8,5%, natomiast średnioroczne tempo wzrostu w latach 1947 - 1968 wynosiło 14,1%. Można więc przyjąć, że ogólna dynamika wzrostu produkcji przemysłowej w Polsce Ludowej była również stosunkowo wysoka. Względnie szybki wzrost produkcji przemysłu i budownictwa, wyższy znacznie niż innych działów produkcji materialnej, doprowadził przede wszystkim do zasadniczych zmian w proporcjach między rozmiarami produkcji czystej tych działów a produkcji czystej rolnictwa. Obecnie udział przemysłu

Tabela 2

Udział przemysłu w tworzeniu dochodu narodowego — w %

Lata	Przemysł	Rolnictwo
1947	34,0	47,0
1950	37,0	40,0
1960	47,6	23,6
1967	54,5	17,6
1968	54,6	17,5

Źródło: Rocznik Statystyczny GUS, 1969, s. 85, 87.

w wytwarzaniu dochodu narodowego jest przeważający. Wynosił on bowiem w 1968 r., jak to wynika z liczb zawartych w tabeli 2 — 54,6%, podczas gdy jeszcze w 1947 r. kształtował się na poziomie 34,0%. Przyjmując za podstawę obliczeń ceny z 1965 r. okazuje się, że udział przemysłu w wytwarzaniu dochodu narodowego wynosił w 1968 r. 52,6% (a biorąc wyłącznie zakres gospodarki uspołecznionej — 66,4%)²⁰.

W związku z przedstawionymi wyżej relacjami warto zauważyć, że stosunek wartości produkcji czystej rolnictwa do sumy wartości produkcji czystej przemysłu i budownictwa kształtował się w 1947 r. jak 1 : 0,8 natomiast w 1968 r. jak 1 : 3,7²¹.

Stale zwiększający się udział przemysłu w tworzeniu dochodu narodowego spowodował niewątpliwie wzrost jego roli w gospodarce Polski Ludowej. W porównaniu do innych krajów Europy, gdzie udział ten w 1967 r.

²⁰ Por. Rocznik Dochodu Narodowego GUS 1965 - 1968, Warszawa 1969, s. 42.

²¹ Por. W. Kawalec, op. cit., s. 15.

wynosił: w Czechosłowacji — 61,7%, w NRD — 60,4%, w ZSRR — 51,4%, w Anglii — 39,0%, we Francji — 38,2% oraz we Włoszech — 32,2%, oznacza on dalszy krok w likwidowaniu różnic poziomu rozwoju gospodarczego²².

Poziom uprzemysłowienia kraju znajdował wyraz nie tylko w zmianach struktury tworzenia dochodu narodowego, ale także w przekształceniach struktury zatrudnienia i głównych źródeł utrzymania ludności. Tak więc w 1967 r. z przemysłu utrzymywało się 26,1% ludności, podczas gdy

Tabela 3
Struktura ludności zawodowo czynnej — w %

Lata	Przemysł	Budownictwo	Rolnictwo	Pozostałe działy gospodarki
1931 ^a	12,1	1,1	70,3	16,5
1950	18,8	4,2	56,6	20,4
1960	23,3	5,7	47,1	23,9
1967	26,1	6,3	42,9	24,7

^a W granicach z 1937 r.

Źródło: Rocznik Statystyczny GUS, 1965, s. 561 oraz Rocznik Statystyczny GUS, 1969, s. 621.

jeszcze w 1950 r. z tego działu żyło 18,8% a przed II wojną światową, w 1931 r., zaledwie 12,1%. Zjawisko to stanowi cechę charakterystyczną nie tylko w Polsce Ludowej, ale występuje ono we wszystkich krajach, które likwidują zacofanie społeczno-gospodarcze. Równocześnie wypada zauważyć, że w krajach o wysokim poziomie rozwoju gospodarczego występują niewielkie przyrosty a nawet spadki udziału zatrudnienia w przemyśle i innych działach produkcji materialnej na korzyść zatrudnienia w usługach. W Polsce Ludowej w 1968 r. zatrudnienie w przemyśle wynosiło ponad 4 mln osób, a więc było ono 3 razy większe niż w 1949 r. i 2 razy większe niż w 1950 r. Oczywiście tak duży przyrost zatrudnienia w gospodarce narodowej Polski nie mógł pozostać bez wpływu na zmiany w strukturze zawodowej ludności. Mimo niewątpliwych przemian udział ludności zawodowo czynnej w tym dziale polskiej gospodarki jest jeszcze w porównaniu z innymi krajami, stosunkowo niewielki. W 1967 r. w Czechosłowacji wynosił on ponad 68%, w NRD — 41,8% na Węgrzech — 33%, w ZSRR — 36%, w Anglii — 38% oraz we Włoszech — 30,1%²³. Z przedstawionych liczb wynika, iż mimo niewątpliwych osiągnięć w dzie-

²² Podano według cen bieżących. Równocześnie wypada zaznaczyć, że w odniesieniu do krajów kapitalistycznych nie uwzględniono korekty in plus z tytułu tzw. pozostałej produkcji materialnej. Por. Rocznik Statystyczny GUS, 1969, s. 625.

²³ Por. Rocznik Statystyczny GUS, 1969, s. 621.

dzinie uprzemysłowienia gospodarki, w Polsce nie osiągnięto jeszcze poziomu reprezentowanego przez wiele krajów europejskich. Ten stan faktyczny wynika przede wszystkim z odziedziczonego zacofania gospodarczego po okresie dwudziestolecia międzywojennego, pogłębianego nadto zniszczeniami majątku narodowego w okresie okupacji hitlerowskiej i działaniami wojennymi w latach 1939 - 1945.

Przedstawiony stan rozwoju zatrudnienia oznacza, że w analizowanym okresie ma miejsce proces wzrostu aktywności zawodowej ludności. Proces ten nie przebiega równomiernie w całym okresie. Szczególnie jego nasilenie przypada na lata 1949 - 1950, kiedy to w gospodarce uspołecznionej poza rolnictwem przybyło około 1,4 mln zatrudnionych. W końcu 1950 r. ogólna liczba osób czynnych zawodowo wynosiła 12,4 mln, w 1961 r. — około 14 mln, a w 1968 r. szacuje się ją na około 16,5 mln²⁴.

Na poziom aktywności zawodowej ludności wpływała oczywiście duża „pojemność” gospodarki uspołecznionej, wynikająca z zasady pełnego zatrudnienia. Niemalże znaczenie w tej sprawie posiadała polityka podnoszenia dochodów ludności poprzez wzrost liczby pracujących osób z poszczególnych gospodarstw domowych. Jest to równocześnie okres charakteryzujący się znaczną łatwością otrzymania pracy w przemyśle. Wiąże się to z dość powszechnym przekonaniem o nieograniczonych możliwościach w zakresie tworzenia nowych miejsc pracy. Ruchliwość siły roboczej w sposób oczywisty kojarzy się w tym okresie z sezonowymi wahaniami zatrudnienia oraz z tzw. warstwą „dwuśrodowiskową”. Inną cechą zatrudnienia w przemyśle w tym okresie była tzw. feminizacja. Wystarczy podać, że liczba kobiet zatrudnionych w przemyśle w latach 1960-1968 wzrosła z 932 tys. do 1,432 tys., zaś udział kobiet pracujących w przemyśle wzrósł z 30,2% do 34,1%²⁵. Jak z tego wynika industrializacji w Polsce Ludowej towarzyszyły procesy o pewnych prawidłowościach wspólnych dla krajów socjalistycznych i typowych dla krajów szybko rozwijających się.

Przeważająca część osób nowo zatrudnionych podjęła pracę w nowych gałęziach przemysłu, tj. głównie w przemyśle maszynowym i chemicznym. Z przyczyn jednak natury historycznej skala rezerw siły roboczej jest jeszcze nadal w Polsce znaczna. W wyniku bowiem ogromnych inwestycji nastąpiły co prawda zasadnicze zmiany w proporcji pomiędzy zasobami majątku produkcyjnego i siły roboczej, ale proporcje te nie zostały jednak całkowicie wyrównane i zniwelowane. Z tych względów wzrostowi zatrudnienia przypadła w warunkach Polski Ludowej szczególna rola jako czynnika rozwoju produkcji. Oczywiście, że przyczyną stosunkowo dużej roli wzrostu zatrudnienia w przemyśle jest także względnie wysoki przyrost naturalny w naszym kraju. Oprócz okolicz-

²⁴ Rocznik Statystyczny GUS, 1969, s. 44, 47.

²⁵ Ibidem, 1969, s. 73.

ności powyższych, trzeba również pamiętać, że wzrost zatrudnienia następował w pewnym stopniu także nakłady kapitałowe. Zakładane bowiem szybkie tempo rozwoju produkcji przemysłowej nie mogło być w pełni osiągnięte w drodze wzrostu wydajności pracy, co wymagałoby znacznych inwestycji na mechanizację i automatyzację produkcji i odbiłoby się ujemnie na poziomie dochodu narodowego. Jak się zatem okazuje, wielkie znaczenie wzrostu zatrudnienia w rozwoju gospodarczym Polski wynikało również z czynników o charakterze ekonomicznym²⁶.

Podstawowe znaczenie dla rozwoju przemysłu w Polsce Ludowej i przeobrażeń w jej strukturze zawodowej miała budowa nowych, wielkich zakładów i kombinatów. Wypada tu przykładowo wymienić Hutę im. Lenina w Krakowie, Mazowieckie Zakłady Rafineryjne i Petrochemiczne w Płocku, Zakłady Chemiczne „Oświęcim” w Oświęcimiu, Fabryka Samochodów Osobowych w Warszawie, Zakłady Włókien Sztucznych „Elana” w Toruniu, Zakłady Azotowe w Kędzierzynie i w Puławach, Hutę „Warszawa” w Warszawie, Elektrownię „Turów”, „Konin” i „Adamów”, Kopalnię i Zakłady Przetwórcze Siarki w Tarnobrzegu, Hutę Aluminium w Skawinie i w Koninie oraz wiele innych.

Podjęta aktywizacja gospodarcza terenów opóźnionych w rozwoju sprawiła, że tworzono nie tylko nowe zakłady, ale również w oparciu o zagospodarowanie miejscowych źródeł surowcowych, całe nowe okręgi przemysłowe. Należą do nich okręgi: koniński, rybnicki, tarnobrzesci, turoszowski, płocki, puławski i legnicko-głogowski. Nie ulega wątpliwości, że zasięg oddziaływania każdego z tych okręgów w przeobrażeniu społeczno-gospodarczym kraju jest olbrzymi, szczególnie zaś w odniesieniu do okolicznych wsi i warunków bytu ich mieszkańców.

Postępujący stale proces industrializacji kraju, powstawanie nowych zakładów i ośrodków przemysłowych spowodowało zmniejszenie rozpiętości w poziomie rozwoju gospodarczego w ogóle, w szczególności zaś w poziomie uprzemysłowienia pomiędzy poszczególnymi województwami Polski²⁷. Z tego względu spotykamy największy udział zakładów nowych, przyjmując kryterium zatrudnienia, produkcji i środków trwałych, w województwach: białostockim, krakowskim, lubelskim, rzeszowskim oraz w poznańskim i warszawskim. Te bowiem województwa przy stosunkowo dużych zasobach wolnej siły roboczej były słabo uprzemysłowione. Za industrializacją ich terenów przemawiały względy efektywności ekonomicznej i społecznej²⁸.

Przyjmując natomiast kryterium wartości produkcji globalnej okaże się, że udział województw najsilniej rozwiniętych w gospodarce przemysłowej kraju w latach 1950-1968 znacznie się zmniejszył. Dotyczy to

²⁶ Por. Z. Knyziak, op. cit., s. 79; A. Karpiński *Od gospodarki rolniczej ...*, op. cit., s. 97.

²⁷ Por. A. Karpiński, *Ibidem*, s. 86.

²⁸ Por. W. Kawalec, op. cit., s. 35.

głównie województw: katowickiego, łódzkiego i wrocławskiego (z m. Łodzią i m. Wrocławiem). Wartość produkcji tych województw zmniejszyła się w tym czasie z 59,2% do 37,1%, jednocześnie zwiększyły swój udział w produkcji globalnej przemysłu najslabiej uprzemysłowione w kraju województwa: białostockie, lubelskie, olsztyńskie i koszalińskie. Województwa te wytworzyły w 1950 r. 3,9% produkcji globalnej przemysłu, a w 1968 r. 7,2%²⁹.

Przechodzenie ludności ze wsi do pracy w mieście i to głównie w przemyśle, koncentracja techniczna zakładów, tworzenie dużych zakładów produkcyjnych i nowych okręgów przemysłowych sprawiło, że po 25 latach w Polsce Ludowej większość ludności, bo 51,2%, mieszka w miastach, gdy jeszcze w 1950 r. ludność miejska stanowiła tylko 39,0%³⁰.

Decydująca rola przemysłu socjalistycznego zaznaczała się nie tylko na tle modernizacji i ogólnej rozbudowy poszczególnych gałęzi produkcji przemysłowej, ale także w stosunku do wszystkich innych działów gospodarki narodowej. Chodziło tu głównie o te działy, których rozwój i rekonstrukcja techniczna opierały się na rosnącym dopływie maszyn i urządzeń oraz sprzętu technicznego i narzędzi wytwarzanych przez coraz liczniejsze i nowocześniejsze zakłady przemysłowe. Z tych względów proces industrializacji spowodował przede wszystkim zasadnicze zmiany w rolnictwie. W znacznym stopniu także budownictwo stosuje metody pracy przemysłowej, a podobnie sprawy przedstawiają się również w odniesieniu do transportu. Jednocześnie masowa produkcja przemysłu pozwala w wyższym stopniu zaspokoić potrzeby ludności.

•Niezależnie od rekonstrukcji różnych działów gospodarki narodowej dzięki zastosowaniu techniki przemysłowej znaczne zmiany zaszły pod wpływem produkcji przemysłowej m. in. w strukturze handlu zagranicznego. Rozwój przemysłu pozwolił bowiem na wzrost udziału w eksporcie towarów o wyższym stopniu przetworzenia, m. in. maszyn i urządzeń.

Obok efektów ściśle gospodarczych trzeba w procesie postępującej industrializacji widzieć także głębokie zmiany społeczne i klasowe, do nich zaś należy przede wszystkim zaliczyć wzrost klasy robotników przemysłowych, których udział w ogólnej strukturze ludnościowej przewyższa obecnie liczbę chłopów pracujących oraz liczebny wzrost inteligencji pracującej, oraz co szczególnie istotne, zbliżenie jej do klasy robotniczej³¹. Wszystkim tym procesom towarzyszył jednocześnie stały wzrost kwalifikacji poszczególnych grup ludności, zbliżenie stylu ich życia oraz wymiana i zrastanie się całych grup społecznych.

Dalszy rozwój przemysłu musi opierać się na światowych osiągnię-

²⁹ W Kawalec, op. cit., s. 37.

³⁰ Por. Rocznik Statystyczny GUS, 1969, s. 24.

³¹ Por. A. Karpiński, *Od gospodarki rolniczej ...*, op. cit., s. 88.

ciach nauki i techniki³², z postępowaniem technicznym zaś wiąże się ściśle poziom wydajności pracy w przemyśle. Muszą zatem nastąpić konieczne usprawnienia organizacji pracy i produkcji przemysłowej. Decyzje V zjazdu i II Plenum KC PZPR otworzyły okres, w którym dokonać będzie trzeba zasadniczego zwrotu w polityce gospodarczej kraju. W najbliższych latach gospodarka Polski Ludowej wejdzie na drogę intensywnego i selektywnego rozwoju. Od osiągnięcia w tym zakresie będzie zależał dalszy rozwój gospodarki, dalsze uprzemysłowienie kraju, wzrost dochodu narodowego i stopy życiowej ludności³³.

INDUSTRIAL DEVELOPMENT IN PEOPLE'S POLAND

Summary

Industrial development in the 25 years' period of People's Poland was closely connected with the general economic and social rebuilding of the country. Nationalization of great and medium industry opened sources of financing economic development i.e.: sources of accumulation of means for industrialization of the country.

Peculiar disproportion between man power and productive assets, that occurred after the Second World War, made impossible an appropriate use of manpower resources. In the years 1946 - 1969 notable investment outlays that amounted to 880 million zloties in the prices for the year 1961 were provided for industry. In the process of industrialization deep social and class changes should be noticed besides strictly economic effects. They include first of all the growth of industrial worker class whose share in the total population structure outnumbers economically active farmers and the growth of the number of educated people and their rapprochement with the working-class, which is very essential. All the processes were accompanied simultaneously with a constant increase in qualifications of the population groups, a growing similarity in their way of living and with the coalescing of whole social groups.

³² Por. K. Secomski, *O nowoczesne kierunki rozwoju gospodarki polskiej*. *Ekonomista* 1969, nr 1, s. 43-44.

³³ Por. B. Jaszczuk, *Polityka intensywnego rozwoju*, [w:] *Strategia intensywnego rozwoju gospodarki*, Warszawa 1969, s. 19 i n.